

ACTA CARPATHICA OCCIDENTALIS

Příroda Západních Karpat

Muzeum regionu Valašsko, Vsetín
Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně

Hledíček dobromyslolistý (*Chaenorhinum organifolium* /L./ Kostel.)
– nový nepůvodní druh v České republice
Malling Toadflax (*Chaenorhinum organifolium* /L./ Kostel.)
– new non-native species in the Czech Republic

●
Petr KOCIÁN¹ & Jiří KOCIÁN²

¹Nerudova 5, CZ-741 01 Nový Jičín; e-mail: petr.kocian@kvetenacr.cz

²Univerzita Palackého v Olomouci, Přírodovědecká fakulta, Katedra botaniky, Šlechtitelů 11, CZ-783 71 Olomouc;
e-mail: jikocian@seznam.cz

Keywords: *Chaenorhinum organifolium*, deliberate introduction, limestone quarry, floristics, neophytes

Abstract: A neophytic occurrence of the Western Mediterranean *Chaenorhinum organifolium* in the Czech Republic has been recorded for the first time. The species was found in former limestone quarry and was most likely intentionally introduced there by a nature lover. Information about the species and its naturalization are given.

ÚVOD

V průběhu roku 2005 objevil první z autorů v přírodní památce Kamenárka ve Štramberku pro něj dosud neznámou rostlinu, kterou posléze určil jako *Chaenorhinum organifolium* (L.) Kostel., druh pro Českou republiku nepůvodní. Rostliny zaslal i specialistovi na daný rod dr. Jaime Güemesovi z Botanické zahrady Univerzity ve Valencii, který potvrdil určení. Druh nebyl dosud z území naší republiky z volné přírody uváděn (cf. PYŠEK et al. 2012).

POPIS

Chaenorhinum organifolium (L.) Kostel., Ind. Hort. Bot. Prag.: 34 (1844) [syn.: *Antirrhinum organifolium* L., Sp. Pl.: 615 (1753), *Linaria organifolia* (L.) Chaz., Suppl. Dict. Jard. 2: 40 (1790)]

Vytrvalá bylina, lodyhy do 40 cm vysoké, vystoupavé nebo poléhavé, jednoduché nebo od báze větvené, na bázi fialové, v dolní třetině lysé nebo žláznatě chlupaté, v horní části hustě žláznatě chlupaté; listy krátce řapíkaté, 4–23 mm dlouhé, 2–13 mm široké, téměř eliptické až obkopykaté, k bázi se zužující, na vrcholu špičaté až tupé, mírně sukulentní, zelené

na líci, fialové nebo zelené na rubu; květenství s 2–25 květy, volné, květní stopky 5–30 mm dlouhé, květy jemně vonné, kališní cípy čárkovitě kopinaté, zelenofialové, žláznaté, za plodu objímající tobolek, koruna tlamatá, 8–22 mm dlouhá, světle modrofialová s tmavými žilkami a žlutými skvrnami; tobolek téměř kulovité, 2,5–5,5 mm dlouhé, kratší než kalich; semena 0,5–0,9 mm dlouhá, 0,4–0,5 mm široká, podélně žebernatá, tmavě hnědá až černá (BENEDÍ & GÜEMES 2009).

Chaenorhinum organifolium je západomediterránní druh rozšířený ve Španělsku, Portugalsku, Francii, Itálii, Maroku a Tunisku (MARHOLD 2011). Na Pyrenejském poloostrově se vyskytuje v oblasti rozkládající se od Pyrenejí až po Galicii a zasahující až do středního Portugalska. Roste především v puklinách a na převisích vápencových skal, ale také druhotně na zdech a zídkách a vystupuje až do nadmořské výšky 2600 m (BENEDÍ & GÜEMES 2009).

V západní Evropě je *Chaenorhinum organifolium* pěstováno jako skalnička a prodává se v zahradních centrech a hobby marketech. Zplanění bylo pozorováno v Nizozemí, Němec-

Obr. 1. Hledíček dobromyslostlý (*Chaenorhinum organifolium*) – rostlina (foto P. Kocián, 18.V.2011; Štramberk).
Fig. 1. Malling Toadflax (*Chaenorhinum organifolium*) – plant (photo P. Kocián, 18.V.2011; Štramberk).

ku, Belgie a ve Velké Británii, a to především v okolí jeho pěstování ve městech a obcích, kde roste ve spárách chodníků nebo na zdech a zídkách. DENTERS (2012) jej považuje v Nizozemí za typický městský druh, který se nově vyskytuje ve společenstvech kamenných zdí. BRANDES (2008) jej z Německa zmiňuje jako příklad pěstované nepůvodní okrasné rostliny, která se může snadno šířit, neboť je v nabídce mnoha zahradních center po celém území Německa a může zplaňovat především v intravilánech obcí a měst. V České republice se *Chaenorhinum organifolium* občas pěstuje jako skalnička a je i v nabídce několika prodejců alpiek – v kultivarech „Blue Dreams“ nebo „Dreamcatcher“.

Protože druh nemá české jméno, navrhuje se pro něj jméno hledíček dobromyslostlý.

METODIKA

Nomenklatura taxonů (s výjimkou *Chaenorhinum organifolium*) se řídí podle Klíče ke květeně České republiky (KUBÁT et al. 2002). Lo-

kalita je zařazena do fytochorionu použitého v Květeně České republiky (SKALICKÝ 1988). Mapovací pole odpovídá středoevropskému floristickému síťovému mapování (EHRENDORFER & HAMANN 1965). Souřadnice (v systému WGS 84) jsou odečteny z internetové aplikace www.mapy.cz a nadmořská výška je odečtena z mapového podkladu softwarové aplikace MapSource, verze 6.12.4. Mezinárodní akronymy veřejných herbářů se řídí seznamem Index herbariorum (VOZÁROVÁ & SUTORÝ 2001). Fytocenologické snímky byly zapsány metodou curyšsko-montpeliérské školy (MORAVEC et al. 2004). Pokryvnost druhů byla stanovena pomocí devítičlenné kombinované Braun-Blanquetovy stupnice (WESTHOFF & VAN DER MAAREL 1978). Snímky byly převedeny do databázového programu TURBOVEG (HENNEKENS & SCHAMINÉE 2001) a klasifikace byla provedena pomocí expertního systému Vegetace České republiky (http://www.sci.muni.cz/botany/vegsci/expertni_system.php).

LOKALITA

76a. Moravská brána vlastní, 6474b, Štrambersk (distr. Nový Jičín): přírodní památka Kamenárka, okraj a lomové stěny první etáže bývalého vápencového lomu Skalky, 0,4 km JV od kostela v obci, 49°35'25"N, 18°07'23"E, 460 m n. m. (13.VI.2005 foto P. Kocián; 14.V.2008 leg. P. Kocián, herb. P. Kocián, BRNU; 18.V.2011 foto P. Kocián; 24.V.2012 not. P. Kocián, 20.V.2013 not. P. Kocián).

V přírodní památce Kamenárka roste hledíček dobromyslolistý na jižně exponovaných stěnách v severovýchodní části bývalého vápencového lomu. Na lokalitu byl téměř jistě vyset či vysazen skalničkářem nebo nějakým „milovníkem přírody“. Jiné hypotézy vzniku výskytu (např. zavlečení diaspor na výbavě ho-rolezců) se jeví jako nepravděpodobné. Podle sdělení dr. Jaime Güemese z Botanické zahrady Univerzity ve Valencii se jedná o rostliny nominální subspecie, *Chaenorhinum organifolium* subsp. *organifolium*. Nelze však určit, zda se nejedná o některý z kultivarů ze sortimentu zahradních prodejen. Populace je vitální a úspěšně se v průběhu několika let rozšířila na velkou část lomové stěny první etáže. V roce 2013 zde již rostla více než stovka rostlin, které v květnu upoutávají pozornost svými modrofialovými květy. Ekologické podmínky vápencových stěn lomu jsou podobné podmínkám na přirozených stanovištích v primárním areálu druhu – v průběhu příštích let tak lze na lokalitě očekávat pokračující šíření.

Vegetaci, ve které *Chaenorhinum organifolium* roste, dokumentují tři fytocenologické snímky. Druhovná diverzita mechového patra nebyla analyzována. Všechny snímky byly zapsány 24.V.2012 druhým autorem.

1. Skalní stěna v horní části první etáže, společenstvo bez jasného syntaxonomického statusu.

Plocha snímku: 4 m²; sklon svahu: 60°; expozice: J; pokryvnost E₁: 20 %; E₀: 50 %.

E₁: *Achillea nobilis* 1, *Chaenorhinum organifolium* 1, *Helianthemum grandiflorum* subsp. *obscurum* 1, *Sanguisorba minor* +, *Epilobium dodonaei* +, *Sedum album* +, *Dianthus carthusianorum* +, *Festuca rupicola* +, *Sedum rupestre* subsp. *erectum* +, *Acer platanoides* juv. r, *Asplenium ruta-muraria* r, *Centaurea stoebe* r, *Echium vulgare* r, *Festuca pallens* r, *Potentilla tabernaemontani* r, *Sedum acre* r, *Taraxacum* sect. *Ruderalia* r.

2. Skalní stěna v dolní části první etáže, společenstvo syntaxonomicky zařaditelné do svazu *Cystopteridion*.

Plocha snímku: 4 m²; sklon svahu: 80°; expozice: J; pokryvnost E₁: 10 %; E₀: 5 %.

E₁: *Chaenorhinum organifolium* 1, *Asplenium ruta-muraria* +, *Salvia verticillata* +, *Sanguisorba minor* +, *Centaurea stoebe* r, *Digitalis grandiflora* r, *Plantago lanceolata* r, *Sedum album* r, *Sedum rupestre* subsp. *erectum* r.

3. Nežpevněná vápencová suť při úpatí první etáže, společenstvo syntaxonomicky zařaditelné do svazu *Stipion calamagrostis*.

Plocha snímku: 8 m²; sklon svahu: 20°; expozice: J; pokryvnost E₁: 50 %; E₀: 5 %.

E₁: *Achillea nobilis* 1, *Origanum vulgare* 1, *Hieracium bauhini* 1, *Sanguisorba minor* 1, *Salvia verticillata* 1, *Centaurea stoebe* +, *Chaenorhinum organifolium* +, *Cornus sanguinea* juv. +, *Digitalis grandiflora* +, *Geranium columbinum* +, *Hieracium murorum* +, *Sedum acre* +, *Sedum rupestre* subsp. *erectum* +, *Vincetoxicum hirundinaria* +, *Artemisia vulgaris* r, *Cardaminopsis arenosa* r, *Clematis vitalba* r, *Dianthus carthusianorum* r, *Echinops sphaerocephalus* r, *Echium vulgare* r, *Festuca rupicola* r, *Fraxinus excelsior* juv. r, *Geranium robertianum* r, *Taraxacum* sect. *Ruderalia* r, *Verbascum thapsus* r.

Druh nalezl volnou ekologickou niku zejména na výslunných vápencových skalních stěnách s velkým sklonem (snímky č. 1 a 2), také byl zaznamenán v nežpevněné vápencové suti na úpatí lomové stěny (snímek č. 3). Jako dominant se uplatňuje na téměř kolmých skalních stěnách s velmi nízkou pokryvností ostatních

< Obr. 2, 3. Bývalý vápencový lom ve Štrambersku – lokalita hledíčku dobromyslolistého (foto P. Kocián, 18.V.2011; Štrambersk).

< Fig. 2, 3. Former limestone quarry in Štrambersk – *Chaenorhinum organifolium* locality (photo P. Kocián, 18.V.2011; Štrambersk).

druhů (viz snímek č. 2), kde osídluje i drobné pukliny nevhodné pro život většiny ostatních rostlin. Na méně extrémních stanovištích s lépe vyvinutou skalní, resp. suťovou vegetací (snímky č. 1 a 3) se hledíček vyskytuje roztroušeně v jednotlivých trsech. V současném stavu etablovacího procesu není patrné, že by druh měl tendenci negativně měnit charakter původní vegetace. Pozorování spíše naznačuje, že obsadil volnou ekologickou niku a stal se neagresivní součástí původní vegetace.

ZÁVĚR

V příspěvku je uveden nález druhu *Chaenorhinum origanifolium* v přírodní památce Kamenárka ve Štramberku. V České republice se jedná o první nález tohoto západomediterránního druhu ve volné přírodě. Na lokalitu byl jednoznačně vyset či vysazen, pravděpodobně s okrašlovacím úmyslem. Populace je progresivní, během pár let dokázaly rostliny kolonizovat velkou část lomové stěny a do budoucna lze očekávat další šíření. V současnosti nic nenásvědčuje tomu, že by hledíček dobromyslovitý měl negativní dopad na původní přírodní prostředí. Okrašlovací aktivity mají na našem území dlouhodobou historii i určitý kulturní rozměr. Přesto je zapotřebí důrazně varovat před možným rizikem vysévání, resp. vysazování geograficky nepůvodních druhů, zejména ve zvláště chráněných územích.

PODĚKOVÁNÍ

Děkujeme J. Güemesovi z Jardí Botànic de la Universitat de València za pomoc s určením druhu a P. Lustykovi za podněty k doplnění původního textu.

LITERATURA

- BENEDÍ C. & GÜEMES J. (2009): *Chaenorhinum*, pp. 167–198. In: BENEDÍ C., RICO E., GÜEMES J. & HERRERO A. (eds), *Flora Iberica* 13. Jardín Botánico, Madrid, 678 pp.
- BRANDES D. (2008): Invasive Pflanzen: Naturkatastrophe oder Spiegel unserer Kulturgeschichte? *Abhandlungen der Braunschweigischen Wissenschaftlichen Gesellschaft*, 59: 9–36.
- DENTERS T. (2012): De verspreiding en ecologische positie van Marjoleinbekje (*Chaenorhinum origanifolium* (L.) Kostel) in Nederland. *Gorteria*, 35: 214–225.
- HENNEKENS S. & SCHAMINÉE J. (2001): Turboveg, a comprehensive database management system for vegetation data. *Journal of Vegetation Science* 12: 589–591.
- KUBÁT K., HROUDA L., CHRTEK J. jun., KAPLAN Z., KIRSCHNER J. & ŠTĚPÁNEK J. (eds) (2002): *Klíč ke květeně České republiky*. Academia, Praha, 928 pp.
- MARHOLD K. (2011): *Scrophulariaceae. Euro+Med Plantbase – the information resource for Euro-Mediterranean plant diversity*, <http://www2.bgbm.org/EuroPlusMed/> (accessed 15 february 2013).
- MORAVEC J. (ed.) (1994): *Fytocenologie*. Academia, Praha, 404 pp.
- PYŠEK P., DANIHELKA J., SÁDLO J., CHRTEK J. Jr., CHYTRÝ M., JAROŠÍK V., KAPLAN Z., KRAHULEC F., MORAVCOVÁ L., PERGL J., ŠTAJEROVÁ K. & TICHÝ L. (2012): Catalogue of alien plants of the Czech Republic (2nd edition): checklist update, taxonomic diversity and invasion patterns. *Preslia*, 84: 155–255.
- SKALICKÝ V. (1988): Regionálně fytogeografické členění, pp. 103–121. In: HEJNÝ S. & SLAVÍK B. (eds): *Květena České socialistické republiky* 1. Academia, Praha, 557 pp.
- VOZÁŘOVÁ M. & SUTORÝ K. (2001): Index herbariorum Reipublicae bohemicae et Reipublicae slovacae. *Zprávy České botanické společnosti*, 36, Suppl. 2001/1: 1–95.
- WESTHOFF V. & VAN DER MAAREL E. (1978): The Braun-Blanquet approach, pp. 289–399. In: Whittaker R. H. (ed.): *Classification of plant communities*, W. Junk, The Hague, 408 pp.

Články | Articles

KALNÍKOVÁ Veronika & EREMIÁŠOVÁ Renata: Rozšíření třtiny pobřežní (<i>Calamagrostis pseudophragmites</i> /Haller f./ Koeler) na řece Ostravici	3–14
DVOŘÁK Václav & DANČÁK Martin: Historie a současnost výskytu lněnky pyrenejské (<i>Thesium pyrenaicum</i> Pourr.) v Moravskoslezských Beskydech a Beskydském podhůří	15–19
KOCIÁN Petr & KOCIÁN Jiří: Hledíček dobromyslostý (<i>Chaenorhinum origanifolium</i> /L./ Kostel.) – nový nepůvodní druh v České republice	20–24
ŠTRBA Peter & GOGOLÁKOVÁ Anna: Snilovské sedlo v Národním parku Malá Fatra – jedno z nejvyšší položených ohnisk výskytu synantropních druhů rostlin v Západných Karpatech	25–31
VYBRAL Petr & CULEK Martin: Rozšíření hořce tolitovitého (<i>Gentiana asclepiadea</i> L.) v geomorfologickém okrsku Radhošťský hřbet s ohledem na vybrané ekologické faktory	32–50
KLIMENT Ján, JAROLÍMEK Ivan & VALACHOVIČ Milan: Lieskové kroviný severozápadného Slovenska	51–74
DECKEROVÁ Helena, ŠUHAI Jiří & POLČÁK Jiří: Výskyt klouzku strakoše (<i>Suillus variegatus</i>) na severovýchodní Moravě a ve Slezsku (Česká republika)	75–78
ŠUHAI Jiří, DECKEROVÁ Helena, JANOTOVÁ Yvona & POLČÁK Jiří: Nálezy vzácné houby šťavnatky březnovky <i>Hygrophorus marzuolus</i> ve Slezsku a na severovýchodní Moravě (Česká republika)	79–85
KONVIČKA Ondřej: Příspěvek k rozšíření páteříčka <i>Rhagonycha carpathica</i> Ganglbauer, 1896 v České republice	86–88
ČERNOCH David, FIALA Libor, SPITZER Lukáš & BENEŠ Jiří: Perletovec ostružinový (<i>Brenthis daphne</i> /Denis & Schiffermüller, 1775/) a soumračník černohnědý (<i>Heteropterus morpheus</i> /Pallas, 1771/) – dva nově zjištěné druhy denních motýlů na Vsetínsku	89–93
STANOVSKÝ Jiří & KOLONIČNÝ Lubomír: Výskyt hrotaře <i>Mordellochroa milleri</i> Emery, 1876 (Coleoptera, Mordellidae) v Bílých Karpatech	94–95
KUBÍN Miroslav: První nález škeble asijské (<i>Sinanodonta woodiana</i>) na Valašsku (Česká republika)	96–97
HANEL Lubomír, ANDRESKA Jan & LUSK Stanislav: Historický výskyt hlavatky podunajské (<i>Hucho hucho</i>) v povodí Moravy	98–101
MIKEŠ Václav: Nové nálezy plcha velkého <i>Glis glis</i> (Mammalia: Rodentia: Gliridae) v Západních Karpatech	102–105

Aktuality a Personálie – Currents News and Personals

DANČÁK Martin & TKÁČIKOVÁ Jana: Činnost Moravskoslezské pobočky ČBS v roce 2013	106
TKÁČIKOVÁ Jana: Síťové mapování cévnatých rostlin v okrese Vsetín mimo CHKO Beskydy	109
TRÁVNÍČEK Dušan: Zvířata na Zemi a člověk – nová expozice Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně	111
Acta Carpathica Occidentalis. Pokyny pro autory	117